

УДК 342.34

Толстенко В. Л., Національний університет
«Острозька академія»

ЗАГАЛЬНІ ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ФОРМИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджено загальні ознаки правової організації демократичної форми держави. Автор обґрунтовує роль права у визначенні і забезпеченні стабільності форми держави, досліджує його роль як фактора легітимації форми держави. Особлива увага надається експлікації змісту принципів народовладдя, поділу влади, верховенства права у забезпеченні демократизму форми держави, а також у процесі встановлення системи демократичних зв'язків між системою публічної влади і громадянським суспільством.

Науково-теоретичне дослідження процесів розвитку держави права в сучасних умовах з необхідністю включає у себе аналіз тих кореляцій і зв'язків, що існують між двома зазначеними явищами, що постають в формі діалектичної єдності в ході суспільного розвитку [1]. За цієї причини, вивчаючи проблематику форми держави, яка органічно пов'язана з характеристикою організації державної влади і, на думку багатьох сучасних вчених, становить один з пріоритетних напрямів досліджень теорії держави і права [2], не можна обмежуватись виключно публічно-владними аспектами, залишаючи поза увагою питання правової організації (чи точніше – правових форм організації) державної влади. У контексті чого, особливої науково-юридичної значущості набуває завдання встановлення та змістовного визначення загальних ознак і закономірностей правової організації публічної влади, чи іншими словами – правових засобів закріплення і гарантування певної стабільної та легітимної форми держави. Причому, говорячи про форму держави, ми маємо на увазі такий найбільш поширений на сьогоднішній день у світі тип держави як демократична держава, адже тенденція до демократизації (у найрізноманітніших її проявах), за словами Р. А. Даля, ще з середини 60-х років минулого століття набула глобальних й універсальних рис [3]. Водночас, наголошуючи на науковій значущості дослідження специфіки та закономірностей правової організації демократичної форми держави, слід наголосити й на істотній актуальності такого дослідження. З-поміж найбільш вагомих причин, що підвищують рівень актуальності даної розвідки, вкажемо на наступні.

По-перше, перспективи становлення України як демократичної держави, яка не лише нормативно проголошується такою, але

й реально втілює у державотворчій і правотворчій практиці усі вимоги демократичного врядування, тісно пов'язані як з демократизацією сутності публічної влади (коли вона наближається до громадян і стає справжнім виразом волі більшості), так і з набуттям нею цілого ряду формальних ознак, які у найбільш загальному науково-теоретичному плані можуть бути сполучені у понятті форми держави. Справді, говорячи про демократичну державу, її доволі часто описують саме як «форму організації публічної влади, яка характеризується конституційно закріпленою системою інститутів, що гарантують верховенство суверенної волі народу, взаємодіє із суспільством на засадах правових принципів, які забезпечують політичну владу від узурпації з будь-якого боку, забезпечують постійне представництво інтересів громадян, а також реальний захист прав і свобод людини і громадянина» [4]. Тобто у будь-якому разі, незалежно від того які саме з теорій демократії і демократичного врядування вважати визначальними, не можна не погодитись з тим, що демократична держава це завжди певна форма організації публічної влади. Це дозволяє не просто вживати поняття «демократичної форми держави», але й стверджувати про наявність цілого ряду властивостей і закономірностей, які характеризують її постання та існування. По-друге, існування й успішний розвиток демократії у сучасних умовах не можна досліджувати поза контекстом розвитку правової системи та права, що суттєво актуалізує проблему співвідношення демократії (демократичної державності) і права [5]. Не викликає сумніву, що одним з найважливіших аспектів існування демократичної держави є її форма, адже форма держави, як зазначає російський дослідник Н. Арзамаскін, є зовнішнім вираженням її сутності [6], а отже демократична сутність публічної влади (у разі її наявності) завжди набуває свого вираження у такій же демократичній формі, яка надає своєрідний «зовнішній образ» публічної влади та завдає загальну модель її взаємодії з суспільством і громадянином. В результаті чого, підвищується актуальність науково-юридичного вивчення правових ознак, властивостей та способів закріплення публічної влади та її основних властивостей для демократичної форми держави. По-третє, останнім часом дедалі ширшого визнання набуває положення про доцільність більш широкого тлумачення поняття форми держави, яке б включало у себе не лише класичну теорію елементів форми держави, але й дозволяло аналізувати форму держави в інших аспектах та за допомогою інших критеріїв. Одним з них, як відмічає Є.Калініна, є визначення рівня демократизму держави, завдяки чому утворюється нова модель класифікації форм держави, що має двома своїми крайніми полюсами демократичну і недемократичну форму

держави [7]. Такий висновок видається цілком коректним з огляду на те, що серед сучасних дефініцій демократії є чимало таких, що акцентують увагу саме на формальних аспектах цього явища, які пов'язані не стільки з тим «що» являє з себе публічна влада, скільки з тим, «як» (в яких формах) вона організується й функціонує. Це, в свою чергу, актуалізує подальші теоретико-методологічні розвідки в частині розробки цілісної наукової моделі загальних і спеціальних ознак правової організації демократичної форми держави. Все це засвідчує актуальність досліджуваної проблеми, а також її вагомий теоретичний і практичний потенціал для державно-правової науки та державотворчої й правотворчої практики.

Однак, приступаючи до розв'язання сформульованої проблеми, необхідно розпочати з ряду уточнень загального теоретико-методологічного характеру.

Перш за все, як вже було вказано вище, самі поняття «демократія» і «демократична держава» для юридичної науки є значною мірою полісемантичними, породжуючи навколо себе численні суперечки і наукові дискусії. З цього приводу, як зазначає О. Скрипнюк, не дивлячись на свою загальноновживаність, поняття демократії жодною мірою не стало менш проблематичним ані для теорії держави і права, ані для конституційного права [8]. У цьому сенсі, можна говорити про цілий ряд типів дефініцій феномена демократії, одні з яких роблять наголос на тому, що демократія – це насамперед процес (здебільшого такий підхід притаманний для західних дослідників 70-х – 80-х років минулого століття), тоді як для інших вона постає як сутнісна характеристика публічної влади, що організується й функціонує у певний спосіб. Для останньої групи дефініцій характерне тлумачення демократичної держави як такої «форми держави, де законодавча влада представлена колегіальним органом, обраним народом, реалізуються закріплені законодавством широкі соціально-економічні й політичні права громадян незалежно від статі, раси, національності, майнового стану, освітнього рівня та віросповідання» [9]. З цього погляду, як зазначає відомий російський теоретик і юрист А. Мішин, демократія – це «форма держави, в якій правління волі більшості забезпечується установами, за допомогою яких ця воля оформлюється у вигляді закону та реалізується на практиці» [10]. Дещо уточнюючи це визначення вказують на те, що демократична держава – це в першу чергу форма організації державної влади, яка «заснована на визнанні народу джерелом влади; виборності та змінюваності вищих органів державної влади, їх підзвітності виборцям; розподілі державної влади на законодавчу, виконавчу й судову; конституційному визнанні, закріпленні

та реальному гарантуванні основних особистих, економічних, політичних та інших прав і свобод людини та громадянина; захищеності особи від свавілля та беззаконня, можливість реально захищати свої права, свободи та законні інтереси від будь-яких посягань, в тому числі з боку державних органів та посадових осіб; існуванні ряду політичних, в тому числі й опозиційних, партій; невтручанні держави в приватне життя громадян; гласності в діяльності держави» [11]. Однак, навіть якщо пристати до позицій «процесуального визначення демократії» (наприклад, саме так її пропонує тлумачити А. Пшеворські, описуючи як процес вирішення суспільних суперечок та пошуку компромісних рішень, коли жоден з учасників демократичного процесу заздалегідь не знає кінцевого результату [12]), варто погодитись з тим, що головним у цьому «демократичному процесі» є не стільки конкретний зміст суперечок (які, насправді, можуть стосуватись майже будь-чого), скільки форма його протікання, а також система загальнообов'язкових правил, згідно яких він відбувається. Таким чином, практично усі без виключення теорії демократії і демократичної держави тлумачать її саме як певну, чітко визначену форму, що гарантує стабільний розвиток суспільства і забезпечення фундаментальних суспільних потреб й інтересів. Це означає, що вихідне тлумачення демократії як однієї з форм держави, і водночас – форми організації публічної влади, є притаманним для сучасної теорії держави і права як на вітчизняних теренах, так і поза ними.

По-друге, вживаючи поняття демократичної форми держави не можна ототожнювати його з певними окремо взятими елементами зазначеної форми держави. Насамперед маються на увазі форма державного правління та форма державно-територіального устрою. Справді, наразі до демократичних відносяться держави з відмінними формами правління (це можуть бути як парламентські так, і президентські або змішані республіки) та різними формами державно-територіального устрою (нагадаємо, що сьогодні, крім федеративних та унітарних держав, дедалі частіше лунає думка про доцільність виділення ще й такого типу форми держави як «регіональна держава» [13]). Тому, ключовим фактором при визначенні демократичної форми держави є не стільки характер співвідношення між вищими органами публічної влади, хоча і він повинен відповідати певним вимогам, які закріплюються на найвищому конституційному рівні і не можуть бути порушені, скільки спосіб їх формування та характер їх взаємозв'язку з суспільством, а також ступінь підпорядкування нормам права. До речі, щодо останнього, в науково-юридичній літературі сьогодні часто вживається поняття державно-правового

режиму. Скажімо, Т. Дроботова пропонує описувати його як «визначену державою і суспільством систему методів та засобів реалізації управлінських повноважень публічної влади органами державної влади і місцевого самоврядування, які випливають з встановлених на найвищому законодавчому рівні норм та правил, і визначають зміст та специфіку діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування як по відношенню до суспільства в цілому, так і стосовно окремих індивідів, їх груп та об'єднань [14]. Специфікою і одночасно методологічним призначенням цього поняття є саме фіксація співвідношення між державою і правом, або, як зазначає В. Маклаков, те, як дії та організація органів публічної влади відповідають праву та визначеним у законодавстві держави правовим нормам [15]. З цього погляду демократична форма держави передбачає безумовне та повне підпорядкування держави і системи органів публічної влади праву. Як пише О. Скрипнюк, без цього поняття демократії втрачає не лише свій сенс і зміст, але й навіть ті формальні ознаки, які дозволяють відмежовувати її від інших форм держави [16]. При цьому, припускаючи певний рівень варіативності в частині забезпечення принципу верховенства права в діяльності органів публічної влади, крім двох крайніх полюсів, якими є відповідно – демократична і недемократична форма держави (як повна протилежність першої), можна вказати ще й на цілий спектр перехідних форм, в яких принцип верховенства права забезпечуються більшою або меншою мірою, що дозволяє виділити в межах цієї групи форм псевдodemократичні форми держави, частково демократичні форми держави, авторитарні форми держави, транзитивні форми держави тощо.

Отже, пам'ятаючи про ці методологічні зауваги, піддамо більш прискіпливому аналізу ознаки демократичної форми держави. Навіть стислий огляд дефініції поняття демократичної держави дозволяє стверджувати про наявність певної системи ознак, які усталено відносяться до процесу формування публічної влади в такій державі. Перш за все, демократична форма держави передбачає можливість періодичної зміни не лише складу вищих органів державної влади, але й процедуру «перевизначення» загального курсу державної політики як на внутрішній, так і на міжнародній арені відповідно до зміни суспільних інтересів і потреб. Перша властивість демократичної форми держави забезпечується насамперед завдяки інституту виборів, який забезпечує ротацію публічної влади як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівні.

Справді, саме інститут виборів часто описується як невід'ємна умова демократії і демократичної форми держави в цілому [17],

оскільки саме завдяки ньому громадяни можуть: а) безпосередньо впливати на діяльність виборних органів державної влади (а через них – здійснювати опосередкований вплив й на інші органи державної влади); б) визначати персональний склад виборних органів публічної влади; в) здійснювати контроль над цими органами публічної влади; г) брати участь в діяльності публічної влади; д) впливати на розвиток законодавства та його зміни. Тобто, якщо виходити з безпосередньої етимології поняття «демократія», яке означає ніщо інше як «влада народу», то тоді стає очевидним, що саме інститут виборів є тим легітимним, і одночасно – легальним, механізмом, який перетворює, ідею «влади народу» на практичну реальність. Таким чином, демократична держава в особі вищих органів публічної влади, а також місцевих представницьких органів, оформлюється завдяки інституту виборів і постає в формі виборної системи органів публічної влади. Зазначена форма держави імпліцитно містить у собі наступні важливі властивості: а) ця держава у переважній більшості випадків є не тільки легальною, але й легітимною (принаймні, вона завжди претендує на таку легітимність), адже свобода вибору має своїм наслідком прийняття громадянами тієї публічної влади, що є предметом зазначеного вільного вибору (до речі, роль інституту виборів у процесі легітимації публічної влади та забезпеченні демократизму форми держави всебічно розкриває В. Ковальчук [18]); б) вона зберігає постійний зв'язок з громадянами, оскільки сама публічна влада завдяки виборній формі стає ще й представницькою, що максимально гарантує нерозривність зв'язку між громадянами-виборцями та діяльними органами публічної влади; в) виборна влада є за самою своєю природою делегованою, що убезпечує демократичну форму держави від трансформації в напрямі узурпації публічної влади, оскільки вищі органи державної влади проголошуються носіями не свого власного, а лише делегованого суверенітету, джерелом якого постійно залишається лише народ (суспільство, громадяни); г) динаміка функціонування і розвитку такої держави суголосна та співмірна динаміці змін суспільних інтересів, що дозволяє розглядати демократичну форму держави як зовнішнє вираження та інститут втілення ідеї народовладдя.

Однак, як було вказано вище, демократична форма держави пов'язана не тільки з можливостями безпосереднього вибору складу тих чи інших виборних органів публічної влади, але й з практичною реалізацією процесу «перевизначення» державної політики як відносно стабільної, організованої та цілеспрямованої діяльності органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано і впливає

на життя суспільства. Доволі часто в сучасній юридичній науці цей процес аналізується виключно в контексті з'ясування можливостей впливу представницьких органів державної влади на законотворчу і законодавчу діяльність. З цього погляду, зміни державної політики постають як наслідок внесення коректив в чинне законодавство або як результат прийняття нових законів, що визначають основи державної політики у тій чи іншій сфері. Принагідно зауважимо, що історія розвитку національного законодавства України є переконливим свідченням об'єктивних змін і трансформацій цілей, завдань, методів та пріоритетів державної політики у найважливіших сферах суспільних відносин. Утім, на нашу думку, говорячи про зміни на рівні державної політики як наслідок забезпечення ознаки виборності демократичної форми держави, необхідно враховувати ще й такий важливий інститут як політичні партії. Справа у тому, що демократичні вибори та виборна форма держави передбачають не лише персональне обрання тих чи інших громадян, що входять до складу представницьких органів державної влади на різних рівнях або формують одноосібні представницькі органи державної влади, але й активну діяльність політичних партій, кожна з яких є носієм певної програми суспільного і державного розвитку. Як зазначає В. Кафарський, «вихідним пунктом діяльності будь-якої партії є розробка політичного курсу, спрямованого на розв'язання проблем суспільства, тобто програми діяльності» [19]. Ці програми, як правило, є максимально широкими і часто репрезентують прямо протилежні моделі розвитку держави і суспільства (наприклад, це можуть бути соціал-демократична, ліберальна, комуністична, консервативна та інші моделі організації суспільних відносин), а отже залежно від домінуючих у суспільстві інтересів і потреб, а також загального розуміння пріоритетів подальшого розвитку суспільства і держави, громадяни обирають не просто окремо взятих представників-політиків, а певні політичні партії, які або отримують більшість у парламентах та місцевих органах влади, або змушені укладати коаліційні угоди й домовленості з іншими політичними партіями. Таким чином, демократична форма держави передбачає активну роль політичних партій. Причому, самі партійні системи можуть бути найрізноманітнішими (класична двопартійна система, поліпартійна, партійні системи обмеженої багатопартійності тощо). Головним і вирішальним для демократичної форми держави є те, що політичні партії забезпечують політичний плюралізм у суспільстві і через відповідні інститути пропонують громадянам альтернативні шляхи суспільного і державного розвитку.

Наступною важливою ознакою демократичної форми держави є конституційний (причому, йдеться як про юридичну конституцію, так і про фактичну конституцію) поділ державної влади, метою якого є не «внутрішнє розщеплення» держави на окремі гілки влади (такий підхід, як доводить К. Бабенко, є принципово невірним і некоректним [20]), а створення загальної системи гарантій превенції від узурпації державної влади та її відторгнення від суспільства і громадян. З погляду забезпечення форми держави, ця ознака дозволяє визначити демократичну форму в негативному аспекті, тобто як таку, в якій створено механізми, які унеможливають її перетворення на недемократичну державу, а також підтримують постійний зв'язок публічної влади з правами і свободами людини і громадянина [21]. Нагадаємо, що у своїй аргументації доцільності та необхідності практичного забезпечення у державотворчій практиці принципу поділу влади ще Ш. Л. Монтеск'є вказував на те, що його головною метою є саме убезпечення держави від узурпації влади, а також від небезпеки перетворення прав людини на ніщо (адже, за словами цього видатного французького мислителя, найвища несправедливість та найбільше нехтування прав людини стає реальністю тоді коли усі влади: влада творити закони, влада виконувати закони та влада судити, сполучаються в руках одного органу держави або однієї посадової особи). Доволі часто цей принцип пов'язують з полікратизмом демократичної форми держави [22]. Жодною мірою не заперечуючи цього твердження, яке, на наше переконання, є цілком коректним, вкажемо лише на те, що ця ознака одночасно гарантує й такі властивості демократичної форми держави як: а) демократична стабільність, б) функціонування у межах визначених правом повноважень.

Водночас, досліджуючи загальні ознаки демократичної форми держави, не можна оминати увагою проблему «правовизначеності». Дійсно, демократична держава в сучасних умовах може функціонувати і розвиватись лише в режимі правової державності [23]. Це означає, що право не лише визначає саму форму держави та її демократичні ознаки (наприклад, через їх закріплення на рівні Основного Закону), але й наповнює цю форму специфічним праволюдним змістом, у результаті чого права людини і громадянина не просто височіють над державою і мають імперативний характер (за винятком конституційно передбачених підстав обмеження прав і свобод людини і громадянина, які передбачені чинним національним і міжнародним законодавством), але й, так би мовити, «зсередини» визначають спрямованість й пріоритети її діяльності.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати наступні висновки. По-перше, спільним для багатьох сучасних теоретико-методологічних підходів до визначення поняття демократії є те, що вона тлумачиться саме як певна специфічна форма держави, що дозволяє співвідносити це поняття не тільки з сукупністю конкретних сутнісних властивостей держави, але й з системою формальних ознак, що забезпечують стабільність, відтворюваність зазначеної форми держави, а також є підставою її науково-теоретичного і практичного відмежування від інших форм держави. Причому, тлумачення демократії як однієї з форм держави і як форми організації публічної влади характерне не лише для сучасної вітчизняної теорії держави і права, але й для зарубіжної юридичної науки. По-друге, систему основних ознак правової організації демократичної форми держави в сучасній конституційно-правовій практиці утворює забезпеченість принципів періодичної виборності та змінюваності публічної влади, народного суверенітету, поділу владу, верховенства права (насамперед, в частині незаперечного визнання цінності прав і свобод людини і громадянина). Кожна з них реалізується завдяки відповідній системі правових інститутів та трансформує форму держави, надаючи їй специфічних властивостей. По-третє, ключовим фактором при визначенні демократичної форми держави є не стільки характер співвідношення між вищими органами публічної влади, скільки спосіб їх формування та характер їх взаємозв'язку з суспільством, а також ступінь підпорядкування нормам права. Таким чином, продовження теоретично-правових студій загальних ознак правової організації демократичної форми держави є перспективним напрямом юридичних досліджень, які здатні істотно поглибити та урізноманітнити сучасні правові уявлення і про форму держави, і про державу і державність в цілому.

Бібліографічний список

1. Кельман М. С. *Методологічне значення і предмет загальної теорії права і держави* / М. С. Кельман // *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки.* – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 45.
2. *Теория государства и права* / отв. ред. В. Д. Перевалов. – М. : Норма, 2006. – С. 96-97.
3. Даль Р. А. *О демократии* / Р. А. Даль. – М. : Аспект Пресс, 2000. – С. 26-30.
4. Сенчук В. В. *Поняття та ознаки демократичної держави: теоретико-правовий аспект* / В. В. Сенчук // *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки.* – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 115.

5. Витрук Н. В. Право, демократия и личность в конституционном измерении: (история, доктрина и практика). Избранные труды (1991-2012 гг.) / Н. В. Витрук. – М. : Норма, 2012. – С. 188-189.
6. Арзамаскин Н. Н. Форма государства как понятие и исходная предпосылка государственности / Н. Н. Арзамаскин // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. Серия «Юриспруденция». – 2006. – Вып. 53. – С. 50.
7. Калинина Е. Ю. Демократическое и недемократическое государство: проблема исследования понятия «форма государства» / Е. Ю. Калинина // Герценовские чтения 2007-2008. Актуальные проблемы юриспруденции. Материалы Всероссийской научно-практической конференции 2007-2008. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2009. – С. 52-53.
8. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика) / О. В. Скрипнюк. – К. : Логос, 2006. – С. 5-6.
9. Теория права и государства / Под ред. В. В. Лазарева. – М. : Право и закон, 2001. – С. 396-397.
10. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник для вузов / А. А. Мишин. – М.: Юстицинформ, 2006. – С. 113-114.
11. Теория государства и права / Под ред. В. К. Бабаева. – М.: Юрист, 2002. – С. 102.
12. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский. – М. : РОССПЭН, 2006. – С. 30.
13. Автономов А. С. Правовая онтология политики: к построению системы категорий / А. С. Автономов. – М. : ООО Фирма «Инфограф», 1999. – С. 213.
14. Дроботова Т. Б. Поняття державно-правового режиму: теоретичні проблеми визначення / Т. Б. Дроботова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 11. – С. 104. Також див.: Дроботова Т. Б. Проблеми типологізації державно-правових режимів: теорія і методологія / Т. Б. Дроботова // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 48. – С. 36-44.
15. Маклаков В. В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть / В. В. Маклаков. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – С. 427.
16. Скрипнюк О. В. Принцип верховенства права і демократія: деякі питання методологічного забезпечення теоретичного аналізу проблеми / О. В. Скрипнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 9 (83). – С. 55.

17. Колошин Е. И. Выборы и избирательное право в зеркале судебных решений / Е. И. Колошин. – М. : Норма, 2010. – С. 14.
18. Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці: Монографія / В. Б. Ковальчук. – К. : Логос, 2011. – С. 229-245.
19. Кафарський В. І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності : монографія / В. І. Кафарський. – К. : Логос, 2008. – С. 47.
20. Бабенко К. А. Конституційні засади розвитку і регулювання політико-правових відносин в Україні : монографія / К. А. Бабенко. – К. : Ін Юре, 2008. – С. 159-161.
21. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А. П. Заєць. – К. : Парламентське видавництво, 1999. – С. 102.
22. Див.: Лукаш О. Л. Взаємодія органів державної влади і реалізація конституційного принципу поділу влади в Україні / О. Л. Лукаш // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 4 (78). – С. 115-124.
23. Скрипнюк О. В. Верховенство права і демократія: концептуальні питання взаємозв'язку / О. В. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 13-23.

В статтє исследованы общие признаки правовой организации демократической формы государства. Автор обосновывает роль права в определении и обеспечении стабильности формы государства, исследует его роль как фактора легитимации формы государства. Особое внимание уделяется экспликации содержания принципов народовластия, разделения властей, верховенства права в обеспечении демократизма формы государства, а также в процессе установления системы демократических связей между системой публичной власти и гражданским обществом.

The article examines the common signs of democratic form of government legal organization. The author substantiates the role of law in defining and ensuring the stability of state forms, explores its role as a factor of the state forms legitimation. Particular attention is given to the explication of the content of the principles of democracy, separation of powers, the rule of law in ensuring democratic state forms, as well as in the process of establishing a system of democratic relations between the public authorities and civil society.

Стаття надійшла до редколегії 06.03.2014